

„Ahogy B. Taut és Wagner, Forbát is szocialista volt és erősen érdeklődött a társadalmi és gazdasági dolgok iránt. Ez lehetett a fő ok, amiért a várostervezést választotta és a lakótelepet fő működési területeként. A szociális lakóházépítés programja, amit ezek az emberek valósítottak meg, demokratikus eszmék világos kinyilvánítása volt. Igényelték az ésszerű életstandardot és az azonosulást a munkásosztállyal.”

R. Jönsson Forbát németországi munkásságát elemezve kiemeli építészünk praktikus érzékét és a hely adottságaihoz alkalmazkodó tervezését, s jóllehet formálását inkább a funkció és a szerkezet irányította, mint az esztétika, mégis egyensúlyra törekedett a kettő között.

Mendöl Zsuzsanna

LŐRINCZ ZOLTÁN: SZENT MÁRTON. Savaria szülötte. SAINT MARTIN the son of Savaria. SANKT MARTIN der Sohn von Savaria. B.K.L. Kiadó – Pannon Lapok Társasága. Szombathely 2000. 174 o. 82 kép.

Szombathely és egész Európa, 1997-ben ünnepelte Szent Márton halálának tizenhatodik centenáriumát. Szombathely a 2000. évben is a savariai születésű legiónáriusra és tours-i püspökre emlékezett Lőrincz Zoltán könyvével. A cím sejteti, hogy a kiadvány trilinguis. Tehát a magyar olvasó mellett a németre és az angolra is számít. A nyelvválasztással kapcsolatban rögtön felmerül a kérdés: hol van a francia verzió, és miért pont ez maradt el. Hiszen a szent legfontosabb kultuszhelye a kezdetektől napjainkig Tours.

A könyv igényes kiállítású. A Multi Art Silk papíron a színes képeket a szöveg közé lehetett nyomtatni. Igaz, a színek olykor torzítanak. Ez leginkább a ravennai San Apollinare gádorfalának esetében zavaró, ahol a szöveg szerint Krisztus és Márton bíbor öltözetet viselnek, a reprodukción pedig feketét.¹ A könyv kemény kötésű és borítója is van. A szombathelyi püspök és a tours-i érsek előszava után a szöveg kilenc, különböző terjedelmű fejezetben foglalkozik a szenttel. Az egyes fejezetek Szent Márton történetének egy-egy eseménye, széleskörű kultuszának valamely mozzanata köré fonódnak. Nem fő feladat és ezért rövid az élettörténet és annak irodalmi valamint liturgikus forrásainak, a kultusz legfontosabb színhelyeinek a bemutatása. Nyilván véletlen, hogy e témakörben a tours-i bazilikát, tumbát és ereklyetartót mindössze egy-egy kép idézi az olvasó szemei elé, szöveges magyarázat nélkül.² Az európaival szemben bőven foglalkozik a szerző a pannóniai és a magyarországi kultusszal, ami mind a hazai, mind a külföldi olvasó számára hasznos és tanulságos. Ilyen keretbe ágyazza Lőrincz Zoltán a képzőművészetben megnyilvánuló tiszteletet, melyet a kezdetektől napjainkig kísér végig. Szent Márton ikonográfiáját két szálla fűzi fel a tanulmány. Egyrészt az álló alakos, attribútumos ábrázolásokra, másrészt a legenda ciklikus feldolgozásaira. Mindkét területen figyelemmel kíséri a szerző az egyes témák kialakulását, elterjedési irányát, népszerűségét, jelentésváltozásait. Emellett a mű végigkíséri az ábrázolást létrehozó szellemi-dogmatikai-teológiai hátteret. Ilyen szempontból különösen tanulságos a ravennai San Apollinare Nuovo Szent Márton ábrázolás teológiai-dogmatikai

háttérének kifejtése.³ Nagyon sokoldalú és árnyalt a Sulpicius Severus által készített Szent Márton-kép elemzése, funkciójának meghatározása.⁴ Új a Szent Márton és Szent István király együttes ábrázolása mögötti szellemi háttér meglátása és kifejtése is.⁵ Igen jó a munkácsi kép levezetése a pommersfeldeni előképből.⁶ Nem egy esetben figyel fel Lőrincz Zoltán a Márton-legenda és az evangéliumi elbeszélések tartalmi-morális összefüggéseire, elsősorban a krisztusi áldozatvállalás és Márton cselekedetei közötti párhuzamra, s vonja be ezeket a műalkotások elemzésébe.⁷

Az ikonográfiai kézikönyvek a szent magyarországi ábrázolásai közül egyedül Georg Raphael Donner pozsonyi dómnak készített főoltárát ismerik és említik.⁸ Ezért rendkívül pozitív, hogy a könyv 81 képéből 46 magyarországi készítésű illetve őrzésű emlék.⁹

Sajnos a fejezetcímek és a témák találkozása nem mindig szerencsés. A címek a szent életéhez, legendájához, a belőlük levonható tanulságokhoz igazodnak. Az ikonográfia pedig nem feltétlenül követi ezt a tagolást. Ilyen szempontból legszerencsétlenebbnek talán a „...A VALÓDI TÖKÉLETESSÉG PÉLDÁJA” *Szent Márton és a koldus* c. bizonyult. A petersbergi amiens-i jelenet például ciklusba ágyazódott. A tours-i 11. századi *vita* említésének, a zillisi famennyezet képsorának sem itt lenne az igazi helye. A trónoló – azaz majestas-típusú – püspök sem illik ebbe a témakörbe.¹⁰ Hasonló problémák áthidalásával küszködik az „A KATOLIKUS HIT TERJESZTŐJE” *Szent Márton*, a püspök ábrázolása fejezet is.¹¹ A fejezetben felsorolt csodák nem kötődnek szorosan a püspöki feladatvállaláshoz, a hit terjesztéséhez is csak áttételesen. Lényegében úgy látjuk, szerencsésebb lett volna az ikonográfia felőli fejezettelágolás, s ezekhez is kapcsolódhattak volna az amúgy szép és hatásos fejezetcímek. Röviden: a ciklust, a ciklusból önállósuló kompozíciókat és a majestas-ábrázolást a recenzens a maga részéről külön választva tárgyalta volna.

Mindenképpen hiányzik a kötetből legalább néhány terjedelmesebb ciklus részletes bemutatása. A legérdekesebb bizonyára a 11. századi tours-i *Vita* lenne, mely tudomásunk szerint a szent életének legkorábbi ciklikus feldolgozása. A szerző mentségére szolgál, hogy közzétételével a francia szakirodalom is adós.¹² Más, 11–13. századi képsorokat, azok eredetét, tartalmi és kompozicionális összefüggéseit azonban több tanulmány is feldolgozta.¹³ Assisi ferences templomának Simone Martinitől származó, magyar vonatkozásokat sem nélkülöző Szent Márton ciklusáról szó esik ugyan a könyvben, de a teljes képsor elemzéséről és bemutatásáról akkor se mondhatott volna le a szerző, ha annak bőséges irodalmát kevés új eredménnyel gyarapította volna. Az pedig végképp érthetetlen, hogy a Márton-ciklusból mindössze egy jelenetet láthatunk, viszont helyet kapott a kötetben a Madonna Szent Istvánnal és Lászlóval kompozíció reprodukciója.¹⁴

Az általunk javasolt tagolásban a speciális témák és a szokatlan megoldások is jobban kidomborodhattak volna. Íme néhány példa. Beillett volna a kötetbe a szent néhány szokatlan, illetve kellően nem magyarózott ábrázolása. Például, miért jelenik meg Márton a tárgyalt győri lapon és más ábrázolásokon hercegi kalapban és hermelines palástban. Figyelmet érdemelt volna az is, hogy a Pannonhalmi Evangelistariumban Márton – ritkaságképpen – bencés szerzetesként is szerepel.¹⁵ A mainzi, sajnos nem reprodukált pecsét álm-jelenete kapcsán kellett volna ki-
térni a pozsonyi antifonale-lap sajátos ábrázolásra.

A kötetben néhány – nyilván szerencsétlen véletlennel tulajdonítható – ám korrekciót igénylő apróbb hiba található. Ilyennek ítélnélhető a gombreny-i oltárelőlap táblaképkénti tárgyalása.¹⁶ A lúd sem a 15. századi ábrázolásokon jelenik meg először, mert Étigny (Yonne) 13. századi üvegablakán már szerepel.¹⁷ Petersbergben nem a trónoló püspököt ábrázolták, hanem a lovag (kezében kard) Márton püspökké avatását.¹⁸ Magától értetődő és nem ikonográfiai sajátosság, hogy az amiens-i jelenet lovas megoldása a szobrászatban ritkább, mint a festészetben. Egyrészt a táblakép festés egyszerűbb és olcsóbb, mint egy szoboré, ezen túl, az oltárszekrényekben nehezebben is lehetett volna elhelyezni a szoborcsoportot.¹⁹ Arra sem kell rácsodálkoznunk, hogy idővel püspökként áll szentünk az attribútumává degradálódott koldussal.²⁰

Indokolatlannak érezzük a Gaetano Gandolfi Szépművészeti Múzeum-béli képehez fűzött magyarázatot.²¹ Velencében ez természetes, hiszen ő a város mennyei patrónusa.

Néhány apróbb, korrektúra jellegű, főként a terminus technicusokat illető megjegyzésem is lenne. Ezek a következők. Az egyházi képhasználat egyáltalán nem azonos a Biblia Pauperummal.²² A szerző szívesen használja az ógyház kifejezést.²³ Első előfordulásakor nem egyértelmű, hogy valójában az ókeresztény egyházzól van szó. A falképeket általában nem feliratok, hanem titulusok értelmezik.²⁴ 1997-es előadásom 1999-es megjelenésekor sajtóhiba csúszott a szövegbe: Gamingből Laming lett, sajnos ezt a jelen kötet kritika nélkül átvette.²⁵

Néha szöveg és az illusztráció arányát is kifogásoljuk. A szöveggel kapcsolatos problémánk kétirányú. Egyfelől, helyenként sok stílusra vonatkozó értekezést olvashatunk a kötetben annak ellenére, hogy ezt az ikonográfia indokolná (pl. Schongauer, Tiepolo, Van Dyck).²⁶ Másfelől, a mainzi sírok bővebb méltatást és egy-két reprodukciót megérdemelték volna.²⁷ Harmadsorban olyan leírások is terhelik a szöveget, amelyek nem idetartozók. Gondoljunk a veleméri templom falképeinek elemzésére.²⁸

Röviden az apparátusról. A könyvhöz bőséges rövidítésjegyzék, jegyzetanyag és irodalomjegyzék tartozik. Ezt azonban elsősorban a hazai olvasó használhatja. A németül és angolul olvasó érdeklődő Sulpicius Severus latin nyelvű legendájában (vagy német, angol fordításban) kereste volna meg az idézett helyeket, s a *Legenda aureának* sem a magyar fordítását veszi kézbe, hanem Graesse vagy Boureau kiadását. Az amúgy bőséges bibliográfiát még néhány adat tehetné volna igazán hasznossá: például a bővebben tárgyalt művekről szóló monográfiákkal vagy tanulmányokkal, és helyet kaphatott volna benne az említett tours-i kollokvium anyaga is. Végül, igen tartalmas és informatív a képjegyzék.

Összegezve az eddigieket az olvasó egy külsőre szép és tartalmilag is gazdag, hasznos könyvet vehet a kezébe. Az apróbb hiányosságok, korrektúra területébe tartozó hibák pedig egy következő kiadást megelőzően, könnyen pótolhatók, javíthatók.

JEGYZETEK

- ¹ 15. o. és 5. kép. A falkép jelenlegi állapotából adódóan rossz és téma szempontjából amúgy is nélkülözhető a veleméri Szent Mártont ábrázoló 43. kép.
- ² 2., 29., 54. kép.
- ³ 15.
- ⁴ 14.
- ⁵ 31. Meglepően kevés figyelmet szentel a kötet Mártonnak más szentekkel tartalmi szempontból gyakori vagy esetleges együttes ábrázolásaira, s ezek szétválasztására sem gondol. Pedig erre való kezdeményezések már a magyarországi irodalomban is vannak, pl.: WEHLI T.: Szent Márton alakja a középkori magyarországi művészetben. In: Szent Márton (316–397) emléke. In: Documenta Savariensia 1. Szerk. Pusztay J., Szombathely, 1999. 89 skk és SZAKÁCS B. Zs.: Szent Márton a Magyar Anjou Legendáriumban. Uo. 55 skk. Egyedül P. SZABÓ E.: Szegény Briccius avagy egy titokzatos szent története. Új Művészet, 1991. 8. cikkét hasznosította a szerző.
- ⁶ 50.
- ⁷ 15., 18. stb. Ugyanakkor a szent történetének és ábrázolásainak más szentekével kimutatható rokon vagy párhuzamos megjelenítésével bővebben is foglalkozhatott volna a kötet.
- ⁸ Pl. RÉAU, L.: Iconographie de l'art chrétien. II. Paris, 1958. 900 skk., Biblioteca sanctorum. VIII. Roma, 1967. 1248 skk., A Lexikon der christlichen Ikonographie VII. Hrsg. E. KIRSCHBAUM. Rom–Freiburg–Basel–Wien, 1990. megfelelő helyét a szerző is idézi.
- ⁹ Ezzel szemben sajnálatos, hogy a fő szövegben nincs szó Storno Ferenc pannonthalmi tüvegablakairól (55., 56.) és a mártonhelyi legenda reprodukált jelenetéről sem (81. kép). A 30. kép (kályhacsempe) készítési és őrző helyéhez a képjegyzék sem nyújt eligazítást.
- ¹⁰ Viszont szívesen olvastunk volna ebben a fejezetben a szepeshelyi és az aradi káptalani pecsétokról.
- ¹¹ 33.
- ¹² Tours, Bibliothèque municipale, Ms. 1018.
- ¹³ Néhány példa és a téma átfogó irodalma: ALFANI, E.: Per l'iconografia di alcune scene di martirio: Aosta e Carugo. Arte Lombarda Centodiciotto 1996/3. 9. skk. Uő: Diffusion des scenes relatives à la mort et aux funérailles de saint Martin. In: XVIe centenaire de la mort de Saint Martin. Colloque Universitaire (22–25 octobre 1997) Mémoires de la Société Archéologique de Touraine Tome LXIII. Tours, 1997. 249 skk., MANHES, C. – DEREMBLE, J.-P.: Les vitraux narratifs de la cathédrale de Chartres. Paris, 1993.
- ¹⁴ Hasonlóképpen felesleges a segesvári Szent Márton-oltár Szent István táblájának reprodukálása. (19. kép)
- ¹⁵ Az Evangelistariumhoz egy benedictionale is tartozik, ez az ún. Forgách-kódex. A két szövegrész eredetileg is egy kötet őrzi, melynek jelenlegi pannonthalmi jelzete: BKA 2.
- ¹⁶ Legkönnyebben elérhető leírása és reprodukciója in: WEHLI T.: A középkori Spanyolország festészete. Bp. 1980. 4. tábla (a hozzá tartozó ismertetéssel).
- ¹⁷ 24.
- ¹⁸ 59. kép.
- ¹⁹ Megjegyzés a 20. oldalhoz.
- ²⁰ Megjegyzés a 23. oldalhoz.
- ²¹ 26.
- ²² A Biblia Pauperum egy kézirat típus, mely a 14–15. századi alacsonyabb képzettségű egyháziak és a laikusok kedvelt, kevesebb szöveget, mint képet tartalmazó, díszítés szempontjából kevésbé minőségi kézikönyv volt. Legfontosabb összefoglaló irodalma: CORNELL, H.: Biblia Pauperum. Stockholm, 1925. SCHMIDT, G.: Die Armenbibeln des XIV. Jahrhunderts. Graz–Köln, 1959. Lexikon der christlichen Ikonographie. I. Hrsg. KIRSCHBAUM, E. Rom–Freiburg–Basel–Wien, 1968. 293 skk.
- ²³ Pl. 14.
- ²⁴ Pl. 14. oldalhoz.
- ²⁵ 45.
- ²⁶ 22., 26., 24. Utóbbiról reprodukciót se láthatunk.
- ²⁷ 23.
- ²⁸ 41.

ÚJABB KIADVÁNYAINK

FÜLEP LAJOS: *Egybegyűjtött írások III.*

Cikkek, tanulmányok 1917–1930.

(szerk. Tímár Árpád) Bp. 1998. – 1100 Ft.

Fülep Lajos levelezése IV. 1939–1944.

(szerk. F. Csanak Dóra) Bp. 1998. – 1300 Ft.

Fülep Lajos levelezése V. 1945–1950.

(szerk. F. Csanak Dóra) Bp. 2001. – 2800 Ft.

KÁLLAI ERNŐ: *Összegyűjtött írások 1.*

Magyar nyelvű cikkek, tanulmányok 1912–1925.

(szerk. Tímár Árpád) Bp. 1999. – 980 Ft.

ERNST KÁLLAI: *Gesammelte Werke 2.*

Schriften in deutscher Sprache 1920–1925.

(szerk. Markója Csilla) Bp. 1999. – 980 Ft.

Magyarországi kottacímlapok (1848–1867)

(szerk. Szabó Júlia) Bp. 2000. – 616 Ft.

Berény Róbert a Magyar Tudományos Akadémián

(szerk. Majoros Valéria) Bp. 2000. – 550 Ft.

**A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató
Intézetének Adattára**

A fondok jegyzéke és leírása

(szerk. András Edit és Pataki Gábor) Bp. 2000. – 900 Ft.

BIBÓ ISTVÁN – KERNY TERÉZIA – SERFŐZŐ SZABOLCS:

A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató

Intézetének Levéltári Regesztagyűjteménye. Repertórium

Bp. 2001. – 2000 Ft.

**Johann Nepomuk Ender (1793–1854) – Thomas Ender (1793–1875)
emlékkiállítás**

(szerk. Papp Gábor György) Bp. 2001. – 2000 Ft.

NÉMETH LAJOS: *Gesztus vagy alkotás*

Válogatott írások a kortárs magyar képzőművészetről.

(szerk. Hornyik Sándor és Tímár Árpád. Utószó: Kovalovszky Márta)

Bp. 2001. – 2200 Ft.

Régebbi és újabb kiadványaink megvásárolhatók
a MÁGUS KÖNYVESBOLTban, 1055 Budapest, Balassi Bálint u. 27.
tel/fax: 331-75-65 email: maguskft@freemail.hu